

УДК 911.3.

ЧИЖ О.П.

ВІДНОВЛЕННЯ Й ПОЛІПШЕННЯ СТРУКТУРИ ЛІСОВИХ ЛАНДШАФТІВ ПОДІЛЬСЬКИХ ПОЛІСЬ

Актуальність теми зумовлена тим, що неврахування особливостей природи Подільських полісць, різнобічне “лісопольове”, а не “поліське” господарське освоєння призвело майже до повного знищення натуральних лісових ландшафтів. В натуральному стані лісові ландшафти в межах Подільських полісць займали до 87% території. Фонове значення вони втратили наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. і тепер займають лише 18% від загальної площі.

Теоретико-методичною базою стали дослідження сучасних і зарубіжних вчених А.А. Анджейовського, Л.І. Воропай, В.С. Давидчука, Г.І. Денисика, П.К. Заморія, О.М. Маринича, Ф.М. Мількова, П.С. Погребняка, В.С. Преображенського, П.А. Тутковського, П.Г. Шищенка та інших.

Результати дослідження. Подільські полісся потребують розробки і впровадження системи заходів щодо їх корінної реконструкції. Польові дослідження й консультації з лісівниками показують, що основні з них такі:

– суттєве збільшення площ лісових ландшафтів Подільських полісць. Врахування сучасних й, частково майбутніх можливостей показує, що таке збільшення необхідно проводити в два етапи: спочатку підняти лісистість території з 16-18% до 24-26%, а через 10-15 років до 32-35%. Можливості для цього є. Якщо всі площі, котрі необхідно залісити прийняти за 100%, то з них 78% припадає на польові ландшафти, 12-14% на лучно-пасовищні, особливо меліоративні комплекси, решта – покинуті кар’єри піску, граніту, каоліну, частково глини і лесоподібних суглинків, торфу, території запускених тваринницьких ферм, машинно-тракторних станів, токів, частково таборів відпочинку, різноманітних будівель, зокрема військових частин, складів, доріг тощо. Усе разом призведе до зменшення мілкоконтурності лісових масивів, а можливо й об’єднання (на другому етапі) лісових ландшафтів окремих Подільських полісць. Найкращі можливості зараз мають Прибузьке й Десенське полісся, найгірші – Присобське. Попередні розрахунки показують, що після об’єднання, зокрема лісових ландшафтів Прибузького Полісся в єдиний масив, його площа складе близько 44 тис. га.

– відродження поліського типу лісового ландшафту. Цей процес частково проходить стихійно, частково за допомогою лісівників та працівників гірничо-промислових підприємств. Аналіз історії розвитку лісового господарства у межах Подільських полісць показує, що найменша лісистість тут була зафіксована на початку XX ст. і у 20-х роках складала 12-13%. У 30-х, а потім активніше у 50-х – на початку 60-х років XX ст. проведені масові посадки дубу черешчатого на першій та другій терасах, ялини європейської й сосни звичайної – перша тераса й, особливо, у відпрацьованих кар’єрах піску вздовж Південного Бугу від с. Медвідка до с. Стрижавка в Прибузькому Поліссі, окремих ділянках Летичівського Полісся тощо. Здебільшого, це були чисті насадження або дубу черешчатого або ялини звичайної. Обстеження ділянок з 40-50-річними деревостанами показує, що зазначені породи прижилися лише частково. Дуб черешчатий у 15-20 річному віці почав частково висихати, а у 25-30 років –

суховершинити. Звільнені місця успішно зайняли й прекрасно розвиваються сосна звичайна, береза повисла й липа серцелиста. З кожним роком збільшується кількість грабу звичайного. Ці ж породи поступово проникають і в чисті посадки ялини європейської. Спостерігається відновлення мішаного лісу характерного в минулому для Подільських полісь. Більше того, створені лісівниками змішані посадки (дуб, сосна, береза) ростуть краще і є зразковими для поліського типу лісу. Такими є і чисті посадки сосни звичайної у межах борових терас.

Обезліснення Подільських полісь призвело до часткового знищення характерних для поліських лісів кущів, серед котрих бруслина бородавчата (*Evonymus verrucosa* Scop) і б. європейська (*E. Europael* L.), верес, кам'яниця, чорниця тощо, майже зникла пухнаста береза та значні за площею ділянки вільхи чорної. Їх місця зайняли зарослі малини, бузини чорної й червоної, різних видів верб, черемхи звичайної (*Padus racenosa* Lam.), грабняки. Такі ділянки потребують корінної рекультивациі. Більше того, саме у межах таких ділянок спостерігається найбільша концентрація синатропних видів яблунь, груш, черешні тощо. Відновлення ярусу кущів поліського типу лісу не менш важливе завдання, ніж відновлення самого лісу.

– збереження лісових антропогенних ландшафтів повинно йти шляхом збільшення кількості й площ заповідних об'єктів (перший етап) і в майбутньому включення усіх лісових ландшафтів Подільських полісь в структуру регіонального (національного) парку “Подільське Полісся”.

Розглянутий клас антропогенних ландшафтів є фоновим у межах Подільських полісь. Оптимізація інших – дорожніх, водних й промислових буде залежати від подальшого господарського освоєння Подільських полісь. Тут лише зазначимо, що враховуючи весь наявний матеріал й тривалі польові дослідження, найбільш ефектними є їх рекреаційне освоєння. У зв'язку з цим:

– у структурі промислових ландшафтів Подільських полісь найбільше уваги потрібно приділити оптимізації гірничо-промислових ландшафтів. Площі функціонуючих гірничо-промислових ландшафтно-інженерних систем незначні. Гранітні кар'єри: Іванівський 106 га, Турбівський 36 га, Стрижавський – 58 га та ін, загалом близько 200 га, поки-що діючі торфорозробки в долині р. Згар – 540 га. Кар'єри піску повсюдно, особливо в Прибузькому Поліссі – рекультивовані; самостійно заростають (сосна, береза, осика, граб) і відвали названих кар'єрів граніту. Покинуті торфорозробки поступово відводяться під орнітологічні заказники. Зараз виникла потреба проведення правильного господарського освоєння рекультивованих ділянок – лісових, водних та лучних. Стихійно переважає рекреаційне (с. Коло-Михайлівка, Сосонка), частково – сільсько-господарське та природоохоронне;

– поступово, але значно зростатимуть площі дорожніх ландшафтно-інженерних систем, завдяки суттєвої перебудови їх інфраструктури – збільшення кількості й площ АЗС, СТО, кемпінгів, придорожніх готелів, ресторанів, барів, заїжджих дворів, базарів тощо. Сформуються своєрідні дорожні екозони, які й будуть визначати характер подальшого рекреаційного освоєння Подільських полісь;

– водні антропогенні ландшафти теж необхідно підпорядкувати рекреаційному та природоохоронному освоєнню й лише частково – промислового риборозведенню. Зокрема це стосується Турбівського (на р. Десна), Сандракського та верхньої частини Сабарівського (на р. Південний Буг) і Петрицького (на р. Згар) водосховищах, численних ставків на річках Постолова, Снивода, Вільшанка, Рівець тощо.

Висновок. Лісові ландшафти Подільських полісь повністю антропогенізовані: лісонасадження займають 73% лісових площ, похідні – 21%, умовно-натуральні – 6%. Система поліпшення і відновлення лісових ландшафтів Подільських полісь зумовить збільшення їх площ у майбутньому.

1. Денисик Г.І. Антропогенні ландшафти Правобережної України. – Вінниця: Арбат, 1998. – 298 с. 2. Маринич О.М. Полісся // Геогр. енцикл. України. – К.: УРЕ, 1989. – Т.3 . – С. 56. 3. Погребняк П.С. Лісорослинні умови Правобережного Полісся України // Труды лісової дослідної управи на Україні. – Харків. – 1927. – Вип.VII. – С. 47-52. 4. Погребняк П.С. Лісорослинні умови Поділля. – Харків, 1931. – С. 2-131.

The main doings for recycling of forest landscapes of Podillya Pole with the help of growing their territories, creation of protective objects and optimization other classes of anthropogenic landscapes are described in this article.